

جایگاه اطلاعات و امنیت اجتماعی در اندیشه و سیره امیرالمؤمنین (ع)

۱ صالح رسولی راد

۲ محمد علی خیراللهی

۳ مهدی محمدیان امیری

چکیده

دوران امامت امیرالمؤمنین (ع) به دو دوره‌ی خلافت خلفای سه‌گانه و خلافت خود حضرت تقسیم می‌شود که دوره خلافت ایشان چهار سال و نه ماه به طول انجامید. در این مدت، امام علی (ع) با چالش‌های امنیتی و اطلاعاتی متعددی روبرو بود که برای مقابله با آنها نیاز به تدابیر ویژه و منطبق با شرایط خاص زمان داشت. مدیریت بر سرزمین وسیع اسلامی که با تهدیدات داخلی و خارجی مواجه بود، نیازمند سیستم اطلاعاتی کارآمدی بود که برخلاف سیستم‌های اطلاعاتی دیگر کشورهای، بر پایه قرآن و فقه اسلامی بنا شده باشد. تدابیر امنیتی و اطلاعاتی امام علی (ع) نیز از آموزه‌های اسلامی نشأت گرفته و در راستای تأمین و گسترش امنیت در جوامع اسلامی قرار داشت. هرچند مفهوم "امنیت ملی" در صدر اسلام به کار نرفته است، اما اصول و مبانی آن در سیره امام علی (ع) و دیگر ائمه به وضوح قابل مشاهده است. سیره عملی امام علی (ع) نشان می‌دهد که حفظ حاکمیت اسلامی و مقابله با دشمنان نیازمند تدابیر اطلاعاتی و ضد اطلاعاتی است. اقدامات مختلفی مانند جمع‌آوری اطلاعات، جاسوسی، ضدجاسوسی، حفاظت فیزیکی، و نظارت بر مسئولان، در روش حکومت‌داری ایشان برجسته بوده و بر اهمیت وجود دستگاه اطلاعاتی امین و کارآمد تأکید می‌کند. این الگوها، مبتنی بر فقه و آموزه‌های اسلامی، برای حفظ امنیت پایدار و اقتدار نظام اسلامی ضروری هستند. همچنین، فقدان سیستم اطلاعاتی در نظام اسلامی، از نظر امام علی (ع)، به عنوان ضعفی جدی تلقی می‌شود که باعث ناکارآمدی سپاه و نیروهای حفاظتی خواهد شد.

واژگان کلیدی

امیرالمؤمنین (ع)، اندیشه علوی، سیره اجتماعی، حکومت اسلامی، فقه امنیت.

۱. دانشجوی دکتری، گروه فقه و مبانی حقوق اسلامی، واحد بابل، دانشگاه آزاد اسلامی، بابل، ایران.

Email: Dr.rasouli@yahoo.com

۲. استادیار، گروه فقه و مبانی حقوق اسلامی، واحد بابل، دانشگاه آزاد اسلامی، بابل، ایران. (نویسنده مسئول)

Email: Dr.kheirullahy@yahoo.com

۳. استادیار، گروه فقه و مبانی حقوق اسلامی، واحد بابل، دانشگاه آزاد اسلامی، بابل، ایران.

Email: mrrmyaali@gmail.com

پذیرش نهایی: ۱۴۰۳/۸/۸

تاریخ دریافت: ۱۴۰۳/۵/۱۶

طرح مسأله

فقه در لغت به معنای مطلق فهم و علم یا فهم و علم از روی تامل و درنگ است. (التحقیق فی کلمات القرآن الکریم: مصطفوی سیدحسن ۱۳۶۸، ج ۹ تهران) از نظر امام خامنه ای فقه به دو حوزه عام و خاص تقسیم می شود. بدین معنا که فقه در حوزه عام در راستای معنای لغوی به معنای آگاهی از دین و فهم دین در فروع و اصول معنا شده است. این در حالیست که فقه به معنای خاص در تقسیم ایشان به احکام رایج فقهی، آگاهی از فروع دینی، استنباط وظایف فردی و اجتماعی انسان است. فقه مقررات اداره زندگی است. (بیانات امام خامنه ای در آغاز درس خارج فقه ۷۰/۶/۳۱)

فقه اطلاعات یکی از بخش های فقه است و در آن به کشف و استخراج نظر شرع در محدوده های مربوط به امنیت (به طور عام) مبادرت می شود. بنابراین فقه اطلاعاتی عبارت از مجموعه ای از مباحث فقهی است که تکالیف شرعی مسئولان امنیت و اطلاعات همچنین شهروندان را در قبال ایجاد و حفظ امنیت جامعه تعیین می کند. (مفهوم شناسی و بایسته های فقه اطلاعاتی: دانشگاه اطلاعات و امنیت ملی ۱۳۹۸ تهران)

بنابراین با توجه به واژه فقه اطلاعاتی، مراد از آن یکی از این دو معناست: الف) علم به احکام شرعی فرعی اطلاعات و حفاظت اطلاعات از روی ادله تفصیلی آنها و ب) مجموعه احکام شرعی فرعی مربوط به اطلاعات و حفاظت اطلاعات (فقه و احکام اطلاعاتی: کریمی خوشحال علی ۱۳۹۹ قم)

همان دلیلی که بر ضرورت وجود پیامبر و ارسال رُسل دلالت دارد، ضرورت وجود اصل امامت و منصبی که از جانب خدا باید داده شود را نیز ثابت می کند و روایات متواتر موجود نیز همانند برخی آیات قرآنی مصداق آن را مشخص می کنند (آموزش عقائد: مصباح یزدی محمد تقی ۱۳۸۳، ج ۲ تهران) و این دلایل، قول و فعل و تقریر امامان و بلکه معصومین - علیهم السلام - را حجت و دلیل می داند. بنابراین تعریف سنت از نظر شیعه اینگونه است: قول، فعل و تقریر معصومین - علیهم السلام - را سنت می گویند (اصول الفقه: علامه مظفر ۱۴۲۳ ق ج ۲ قم) که به واقع فقه عملی معصومین بوده که این فقه عملی

در گفتار و رفتار ائمه متبلور گشته است. یکی از مقولاتی که در سیره فقهی ائمه و در راس ائمه اطهار، امیرمؤمنان جاری است، فقه اطلاعاتی این بزرگواران می باشد.

وجود اطلاعات برای اشرافیت در بخش های مختلف هر حکومت است. یعنی برای ایجاد امنیت پایدار در هر حکومت، نهادهای امنیتی با اطلاعات لازم سعی در ایجاد امنیت نموده و لذا در ادبیات جوامع امروزی، نهادهای اطلاعاتی به تعبیری نهاد امنیتی نیز خوانده می شوند. (امنیت حاصل اطلاعات است)

از موضوعات مهم در نظام اسلامی حفظ نظام و حاکمیت اسلامی به ویژه در برابر توطئه های دشمنان داخلی و خارجی است که مهم ترین واجب شرعی شمرده شده است. بخشی از این امر در سایه فعالیت های دستگاه های اطلاعاتی امکان پذیر است و در واقع اطلاعات از پایه های اصلی قدرت و ثبات حکومت است. (فقه و احکام اطلاعاتی: کربیمی خوشحال علی ۱۳۹۹ قم)

حکومت بدون امنیت، حکومت نیست و یکی از اصلی ترین و اساسی ترین مقولات هر حکومتی، تأمین و برقراری امنیت برای مردم و دفاع از حقوق آنها است. از بیان امام علی(ع) در مورد ضرورت حکومت این معنا به خوبی استفاده می شود. حضرت در پاسخ شبهه خوارج که می گفتند «لَا حُكْمَ إِلَّا لِلَّهِ» فرمود: لا بدّ للناس من امیر برّ او فاجر... و یقاتل به العدو و تأمن به السبیل و يؤخذ به للضعیف؛ (نهج البلاغه: دشتی محمد ۱۳۹۵ قم)

ائمه معصومین برای حفظ کیان شیعه، ایجاد امنیت شیعیان در مقابل حاکمان جور، روش هایی را تعلیم می دادند که زمینه ساز حفظ جان، سرمایه، دین، سرزمین و... بود. (در واقع فقه امامان در سیره اطلاعاتی این بوده) روش هایی که گاه حفاظتی و گاه اطلاعاتی و برای جمع آوری اطلاعات از دشمنان داخلی و خارجی بوده است و سوال اینجاست که امام علی برای جلوگیری از اقدام مخالفان، نفوذی ها، دشمنان آشکار و پنهان حکومت خود و همچنین برنامه آنها، چه روشی داشت؟ سیره فقهی یا فقه اطلاعاتی حضرت برای مقابله اطلاعاتی با دشمنان اسلام چه بوده؟ (سیره حفاظتی و اطلاعاتی امامان: پژوهشکده تحقیقات اسلامی ۱۳۹۱ قم)

فضای امنیتی - سیاسی و اجتماعی در زمان امام

زمانی که امام (ع) عهده دار خلافت شد کوهی از مشکلات و دشواری‌ها در برابر او بود: (حیات فکری و سیاسی ائمه: جعفریان رسول ۱۳۸۷ قم)

۱- نخستین مشکل امام، دشواری در رعایت عدالت اقتصادی بود. عمر خلیفه دوم دیوان را براساس سوابق اسلامی افراد و ترکیب قبایلی قرار داده بود. کسانی که زودتر اسلام آورده بودند سهم بیشتری می‌گرفتند. زمانی که امام حکومت را عهده دار شدند، موضوع تقسیم اموال را به صورت مساوی مطرح کردند. همین امر زمینه ساز بروز برخی تحریکات ضدامنیتی گردید. (همان)

۲- یکی از تبعات فتوحات، اختلاط نژادهای مختلف عرب، ایرانی، رومی و... بود. کسان زیادی نیز اسیران جنگی بودند که به قبائل عربی تعلق گرفته و از مناطق مختلف به شام، عراق و حجاز آورده می‌شدند که موالی خوانده می‌شدند. طبیعی بود که طبقه موالی از اعراب پائین تر بوده و از حقوق کمتری برخوردار بودند لذا یکی از دشواری‌های اجتماعی-امنیتی حکومت امام چگونگی برخورد با این مسئله بوده است.

۳- مهمترین مشکلی که بر سر راه امام قرار داشت انحرافات دینی و فکری بود یعنی همان چیزی که اصحاب تحت عنوان بدعتگرایی عثمان را به آن متهم کرده بودند. (انحرافات عقیدتی و فکری یکی از معضلات امنیتی حکومت امام بود)

۴- فساد اجتماعی مشکل دیگر حکومت امام بود. رفاه گرایی شدید مردم (و حکومتیان) سبب تضعیف آرمان‌ها و ارزش‌های دینی در جامعه شده بود. حضرت در یکی از خطبه‌های خود فرمود: وضعیت امروز شما همانند آن روز شده است که خداوند رسولش را مبعوث کرد... (نهج البلاغه، دشتی محمد ۱۳۹۵ قم)

با نگاهی به مهمترین مشکلات امام علی(ع)، ایشان رسالت اصلی خود را اصلاح وضعیت می‌دانست (حیات فکری و سیاسی ائمه، جعفریان، ص ۶۵) بنابراین در این گذرگاه منافع بسیاری به خطر می‌افتاد لذا ایجاد هرج و مرج، معضلات امنیتی و سنگ اندازی در حکومت را در پیش گرفتند که نمونه‌های بارز آن جنگ‌های تحمیلی صفین، جمل و نهروان بر امام بود و بسیاری از معضلات حاصل از مسائل اطلاعاتی دشمنان امام در حکومت.

امیرالمؤمنین (ع) می بایست ابتدا می بایست حکومت تشکیل داده و سپس سازمانی داشته باشد تا با بررسی دقیق اوضاع، ضمن ارائه اخبار، امنیت جامعه را نیز در پی داشته باشد و گذشته از آن، روش و منش این سازمان اطلاعاتی منطبق بر قرآن و شرع (فقه اسلام) باشد.

طبق آیات و روایات، اصل بر عدم جواز تجسس از مردم است. اگر امر مهمی به وجود آید که حفظ آن بدون تجسس ممکن نباشد بر اساس اصل "الاهم فالاهم" و نیز باب تراحم اهم و مهم می توان در حد ضرورت حکم به جواز تجسس داد. البته روشن است که تشخیص موارد اهم، مقدماتی دارد و وظیفه امام، مجتهد یا مرجع است که آن را روشن سازد. از امور مهم بدیهی، حفظ حکومت اسلامی و نهادهای آن است که چه به معنای حفظ و نگهداری کیان نظام اسلامی از خدشه دار شدن به وسیله دشمنان داخلی و خارجی و چه به معنای حفظ نظم جامعه اسلامی به ادله نقلی و عقلی واجب است و این امر نیازمند تجسس، مراقبت و کنترل است زیرا بدون این امر نمی توان در برابر دشمنان حفاظت انجام داد. بر این اساس حکم حرمت تجسس با حکم اولی اهمی مانند حفظ نظام تراحم پیدا نموده یا عنوان ثانوی مانند ضرورت عارض شود حرمت تجسس از فعلیت می افتد. (لزوم وزارت اطلاعات در حکومت اسلامی: میانجی علی احمدی ۱۳۷۴ قم) در قرآن کریم نیز خداوند متعال در خصوص منافقان به پیامبر هشدار می دهد: "هم العدو فاحذرهم..." اطلاق و کاربرد بدون قید "حذر" از منافقان تجسس از فعالیت ها و تصمیمات پنهانی آنان را نیز شامل می شود. (دراسات فی ولایت الفقیه و فقه الدولت اسلامی: منتظری حسینعلی ۱۳۷۴ ج ۲ قم). تجسس حکومت درباره دشمن خواه در مسائل نظامی و غیر نظامی جایز بلکه واجب است. نخستین دلیل حکم عقل به وجوب حفظ نظام اسلامی و دفاع از آن مستلزم در اختیار داشتن اطلاعات درست و همه جانبه از دشمن و شناخت او در همه زمینه هاست که این مهم با تجسس بدست می آید. گذشته از آن بر اساس مفاد آیه شریفه "واعدو لهم ما استطعتم من قوه" بر مسلمانان واجب است که به قدر توانایی خود برای ترساندن دشمنان (داخلی و خارجی) نیرو آماده کنند. واژه قوه، هر نوع نیرو و توان را شامل می شود که توان اطلاعاتی از مصادیق آن است و مهمترین راه کسب اطلاعات،

تجسس (یا همان جمع آوری اطلاعاتی) است. دلیل دیگر سیره (سنت) مستمر رسول خدا در برابر دشمنان و با کسب خبر از طریق تجسس بوده است که اخبار و روایات فراوانی حاکی از این سیره است. (فقه و احکام اطلاعاتی: کریمی خوشحال علی ۱۳۹۹ قم و تاریخ پیامبر اسلام: آیتی محمدابراهیم ۱۳۹۱ تهران) بنابراین در سیره فقهی امام علی نیز می‌توان همه این ضرورت‌ها را مشاهده نمود. لذا فعالیت‌های اطلاعاتی-امنیتی امیرمؤمنان نیز به استناد دلایل فوق و با لحاظ نمودن همین استدلال‌ات فقهی بوده است. قبل از ورود به مباحث اطلاعاتی امام علی، ذکر این نکته ضروری است که در دستگاه‌های اطلاعاتی، موضوعات و وظایف مختلفی همچون گزینش نیرو، آگاه‌سازی حفاظتی نیروها (برای حفظ خود و سیستم)، جمع آوری خبر، عامل‌گیری، جاسوسی، ضدجاسوسی، نظارت بر کارگزاران، عملیات روانی، کنترل امنیتی و... وجود دارد و این موارد در سیره اهل بیت بویژه امیرالمومنین نیز وجود داشته؛ بنابراین مولای متقیان مسائل اطلاعاتی ذیل را با تاسی از فقه اسلام (قرآن، سنت و عقل) در حکومت خود در پیش گرفتند:

۱- گزینش یا جذب نیرو

لازمه هر تشکیلاتی در مرحله نخست جذب نیرو و تربیت آن است. (سرمایه یا منابع انسانی). امام علی به استناد آیه شریفه "یا ایها الذین آمنوا لاتتخذوا بطانه من دونکم.." (آل عمران: ۱۱۸) افراد را از طریق گزینش نمودن برای سپردن امور حکومت به آنها انتخاب می‌کرد (فقه و احکام اطلاعاتی: کریمی خوشحال علی ۱۳۹۹ قم) و می‌توان گفت برای این امر، حضرت این افراد را از پیش تربیت کرده بودند. فرماندهانی چون سعد بن مسعود ثقفی، معقل بن قیس یربوعی، مخنف بن سلیم، حجر بن عدی، زیاد بن نضر، سعید بن قیس همدانی، عدی بن حاتم، شریح بن هانی و... به نظر می‌رسد حضرت تربیت و جذب نیروی زن را نیز در برنامه داشته چنانکه عایشه را همراه برادرش عبدالرحمن، سی‌تن از سربازان و بیست نفر از زنان برای مراقبت از وی، به جانب مدینه روانه کرد. (سیره حفاظتی و اطلاعاتی امامان: پژوهشکده تحقیقات اسلامی ۱۳۹۱ قم)

جذب نیرو در زمان خلافت نیز ادامه داشت به طوری که بعد از شهادت حضرت زحمات ایشان منجر به تشکیل گروه شناخته شده‌ای به نام شیعیان علی (ع) گردید که

بارزترین افراد آن میثم تمار و رُشید هَجری هستند که گروه بزرگی در کوفه تشکیل دادند.
(همان)

۲- آگاه سازی حفاظتی (اصول حفاظتی)

حضرت در سخنان متعدد بر این مهم تاکید داشته و نمونه های فراوانی در این زمینه وجود دارد که ذیلاً اشاره می شود: (همان)

الف) علی (ع) در راستای حفاظت سیاسی و هدایت فکری درباره مسائل مختلف صحبت و روشنگری می کرد. به عنوان نمونه حضرت در قضیه سقیفه به دفعات خطابه ایراد نمودند و در زمان و مکان های مختلف روشنگری داشتند. یا در موضوع شورای خلافت و انتخاب عمر سخنانی در شفافیت افکار عمومی داشتند و حتی دو سخن معروف و تلخ حضرت نیز در راستای همین هدایت فکری بوده است:

۱- اگر در میان امت چهل نفر مرد مصمم پیدا می کردم برای مبارزه با این قوم قیام می کردم.

۲- برای من روشن بود که چاره ای جز صبر و شکیبایی ندارم لذا تحمل کردم در حالی خار در چشم و استخوان گلوگیرم شده بود...

ب) کسی که خود را به موقع از حيله دشمن حفظ نکند تاسف در هنگام تاخت و تاز دشمن نفعی برایش ندارد. (غررالحکم: تمیمی آمدی عبد الواحد بن محمد ۱۴۱۰ق م)

ج) از دشمنی که دشمنی خود را پنهان می کند بیشتر احتیاط کن تا دشمنی که آشکارا دشمنی می کند. (شرح نهج البلاغه: ابن ابی الحدید ۱۳۸۳ ج ۲۰ ق م)

د) (خطاب به یکی از کارگزاران) نظر من این است که به گروهی از اهل صلاح و عفت ماموریت دهی تا درباره کارگزاران و کارمندان و از کارهایی که انجام می دهند تحقیق کنند (الخراج: قاضی ابی یوسف یعقوب بن ابراهیم ۱۳۹۹ ق بیروت)

ه) در عهدنامه مالک اشتر دستور نظارت پنهان را صادر می کنند و می فرمایند: و بازرسانی از انسان های راستگو و وفادار بر آنها بگمار زیرا بازرسی سری تو سبب می شود که آنها امانت داری کنند و با مردم از روی ملاطفت و نرمی برخورد نمایند و همواره خود را از یاران خیانتکار دور نگه دار و اگر یکی از آنها آلوده به خیانت شد و اخبار بازرسانت

همگی علیه او جمع آوری گردید آن اخبار را حجت قرار ده و قبول کن و شخص خائن را با تنبیه بدنی کیفر ده و او را به سزای عملش برسان.... (نهج البلاغه، دشتی محمد ۱۳۹۵ قم) و حضرت در نامه ای به مرزداران و نیروهای مسلح خود ضمن اشاره به برخی حقوق آنان می فرماید: بدانید حق شما بر من این است که هیچ رازی جز اسرار نظامی را از شما پوشیده ندارم. (سیره امنیتی و اطلاعاتی امام علی: اکبری اسدالله ۱۳۸۹ تهران و نهج البلاغه: دشتی محمد ۱۳۹۵ قم)

ز) امام علی می فرمایند پرهیز از کوچک شمردن دشمن چرا که از مراقبت باز می‌دارد و چه بسیار کوچک‌هایی که بر بزرگ‌ها پیروز گشتند. (شرح نهج البلاغه: ابن ابی الحدید ۱۳۸۳ ج ۲۰ قم)

ح) کار دشمن را به هنگامی که با آن برخورد می‌کنیم کوچک‌شمار چرا که اگر پیروز شدی شدی ستایش نشوی و اگر بر تو پیروز گشت معذور نیستی ناتوانی که مراقب دشمن توانمند است به سلامت نزدیک تر است از توانمندی که بر ناتوان غره می‌شود. (شرح نهج البلاغه: ابن ابی الحدید ۱۳۸۳ ج ۲۰ قم)

ط) تدبیر حفاظتی حضرت علی (علیه السلام) در جنگ ذات السلاسل که فرماندهی آن را بر عهده داشت این گونه بود که نیروها را شبانه، خارج از جاده و مسیر اصلی و با رعایت کامل اصول اختفا و استتار حرکت داده و دستور فرموده بود که دهان اسب‌ها را ببندند تا صدای شیخه آن‌ها باعث افشای عملیات و مانع غافل‌گیری دشمن نگردد. محصول رعایت کامل این اصول حفاظتی؛ پیروزی افتخار آمیز سپاه اسلام در این عملیات بود. (سیره حفاظتی و اطلاعاتی امامان: پژوهشکده تحقیقات اسلامی ۱۳۹۱ قم)

ی) حضرت زهرا در موقع وفات ۱۸ سال داشت و بعد از پیغمبر خدا ۷۵ یا ۴۰ روز زنده بود حضرت علی متصدی غسل و کفن آن بنوشد امام در این خصوص اصول حفاظتی را به طور کامل رعایت نمود تا کسی از محل دفن فاطمه سلام الله علیها با خبر نشود (بحار الأنوار، مجلسی محمدباقر ۱۳۸۴، ج ۳۳ قم)

ک) سلیم بن قیس هلالی از زبان سلمان می گوید وقتی شب شد علی علیه السلام حضرت زهرا را سوار بر چهارپای نمود و دست دو پسرش امام حسن و امام حسین را

گرفت و هیچ یک از اهل بد از مهاجرین و انصار را باقی نگذاشت مگر آنکه به خانه هایشان آمد و حق خود را برایشان یادآور شد و آن را برای یاری خویش فراخواند این عمل امام علی و رعایت اصول حفاظتی خصوصاً در شب بوده است. (اسرار آل محمد: سلیم بن قیس الهمدانی ۱۴۰۵ ق ج ۲ بصره)

۳- پوشش و حفاظت از اشخاص

حضرت به حفاظت از یاران خود بسیار اهمیت می داد و این سیاست را در جنگ ها نیز اعمال می نمود. الف) در جنگ صفین پس از به مبارزه طلبیدن عباس بن ربیعہ توسط غرار بن ادهم و رفتن عباس به جنگ سپاه معاویه، حضرت به عباس بن ربیعہ فرمود: مگر تو را از جنگ نهی نکردم؟ گفت: چرا! ولی دشمن مرا به مبارزه دعوت کرد. فرمود: اگر از پیشوایت اطاعت می کردی شایسته تر بود تا اینکه به دعوت دشمن پاسخ گویی. حضرت فرمود: معاویه دوست دارد کسی از بنی هاشم را زنده نگذارد. یا هنگامی که امام حسن(ع) پیش می تاخت تا بر دشمن یورش ببرد امیرالمؤمنین می فرمود: جلوی این فرزند را بگیرید! من نسبت به حفظ این دو (حسن و حسین علیهما السلام) توجه خاص دارم تا مبادا نسل پیامبر در روی زمین از بین برود. (نهج البلاغه، دشتی محمد ۱۳۹۵ قم)

ب) زمانیکه حضرت امیر پس از پایان جنگ جمل تصمیم گرفت راهی کوفه شود به عایشه دستور داد به سمت مدینه حرکت کند. آن حضرت چهل زن را با پوشش مردانه به همراه عایشه فرستاد. به آنان دستور حفاظت از عایشه از چپ و راست و پس و پیش را داد. افزون بر این محافظان زن با پوشیدن لباس مردان حفاظت از عایشه را عادی نشان دادند (عادی سازی) و همسر پیامبر کاملاً در کنترل امنیتی آنان بود تا به مدینه رسید.

۴- جمع آوری اطلاعاتی یا گزارش گیری های اطلاعاتی

امام علی می فرماید: ماموران و جاسوسان امین و حق گو میان مردم بگمار تا از حسن خدمت ماموران و کارمندان برای تو خبر بیاورند. (مجلسی ۱۳۷۹)

لازمه جمع آوری های اطلاعاتی، تجسس است و پیشتر راجع به جواز تجسس توضیح داده شد. جمع آوری اطلاعاتی یا گزارش گیری های حضرت از منابع اطلاعاتی خود، به

روش اخذ گزارش مکتوب، از طریق پیک (یا واسطه) و یا رمزنگاری بوده است که در ذیل به نمونه های مستند اشاره می شود:

الف) ابوالاسود از بصره گزارش کرد فرماندار بصره از بیت المال اختلاس کرده است. امام علی در جواب گزارشگر امور اطلاعاتی خود چنین نوشت افرادی مثل تو شایسته خیرخواهی برای پیشوا و مردم و لایق راهنمایی به صراط مستقیم حق است بنابراین از گزارش مطالبی که اتفاق می افتد و صلاح امت محمد در اطلاع پیدا کردن من از آنهاست فروگذار مکن که آن که این کار بر تو واجب است. (مکاتیب الاثمه: احمدی میانجی علی ۱۴۲۶ق ج ۲ قم و تاریخ طبری: طبری محمدبن جریر مترجم پاینده ابوالقاسم ۱۳۹۴ ج ۵ تهران)

ب) در سپاه معاویه مردی از قبیله حمیر به نام حصین بن مالک بود که اگر چه در دستگاه معاویه خدمت می کرد، لیکن روی دل او با امیرالمؤمنین (ع) بود و گاه و بی گاه با آن حضرت مکاتبه می کرد و اخبار معاویه و معایب و زشتی های او را به اطلاع امام (ع) می رساند. (سایت اینترنتی گروه فرهنگی حوزه و عترت باشگاه خبرنگاران جوان ۱۳۹۹)

ج) ابوالاسود، در نامه ای حضرت علی (ع) را از خیانت مخفیانه کارگزارش در بیت المال مسلمین آگاه کرد. حضرت علی (ع) خطاب به وی نامه ای به این شرح نوشتند: «اما بعد، از محتوای نامهات و منظوری که داشتی آگاه شدم، تو مثل کسی است که خیرخواه و مصلحت اندیش امام و امت خود باشد و به حق همراه و مأنوس بوده و از جور و ستم به دور است. نامه ای را به همکار و رفیق تو نوشته ام و از اطلاعات و اخباری که به من داده بودی، او را آگاه کردم اما از مضمون نامه او را با خبر نکردم و از موضوع مهمی که وجود داشت، به او چیزی نگفتم. پس مراقب اوضاع باش و از آنچه که در اطراف تو می گذرد غافل مشو و آنچه را که به خیر و صلاح مردم می بینی به اطلاع من برسان، چون که این موضوع حقی است بر عهده تو و واجب و الزامی است. (همان)

د) گاهی اوقات جمع آوری اطلاعاتی در قالب رمزنگاری بوده: زمانی که عده ای برای کشتن حضرت علی (علیه السلام) متحد شده بودند و علیه حضرت هوای توطئه در سر داشتند، اسما دختر عمیس، مادر محمد بن ابی بکر، خادمه اش را به خدمت حضرت زهرا

(سلام الله علیها) فرستاد و به او چنین گفت: به خدمت حضرت فاطمه (سلام الله علیها) برو و سلام مرا به او برسان و زمانی که به درب خانه او رسیدی آیه ۲۰ سوره قصص را بخوان «عده‌ای هستند که می‌خواهند علیه تو توطئه کنند و تو را بکشند پس از خانه خارج شو که من تو را نصیحت کننده‌ای بیش نیستم.» پس اگر حضرت زهرا (سلام الله علیها) متوجه شد برگردد و گرنه دوباره آن را تکرار کن. پس او حرکت کرده وارد خانه حضرت زهرا (سلام الله علیها) گشته و آیه قرآن را برای حضرت زهرا (سلام الله علیها) تلاوت کرد. وقتی که می‌خواست از خانه حضرت زهرا (سلام الله علیها) خارج شود دوباره همان آیه را تکرار نمود. حضرت علی (علیه السلام) به خادمه اسماء چنین فرمود: سلام مرا به بانوی خود برسان و به او چنین بگو، خداوند عزوجل میان آن‌ها و آنچه می‌خواهند و قصد دارند مانع می‌شود. (همان)

ه) ام الفضل دختر حارث نامه‌ای را به این مضمون به حضرت (علیه السلام) نوشت: به نام خداوند بخشنده مهربان، به بنده خدا امیرالمؤمنین (علیه السلام) از ام الفضل دختر حارث. اما پس از حمد و ستایش پروردگار عالمیان و درود بر پیامبر آخرین او، بدان که طلحه، زبیر و عایشه از شهر مکه بیرون رفته و عازم بصره شده‌اند و مردم را یکی یکی برای جنگ با تو دعوت کرده‌اند و آن‌هایی که در دلشان بیماری و مرض جای گرفته است بی‌مهابا به آن‌ها پیوسته‌اند. دست خدا بالاترین دست‌ها است. پس از نگارش نامه، آن را به مردی از اهل جهینه داد. او فردی عاقل و معروف و نامش ظفر بود. به وی گفت تا آن را به حضرت (علیه السلام) برساند، پس دستور داد به هر منزلی که رسیدی شتری را ذبح کن و برای خوراک خود از آن استفاده کن و هزینه آن با من است. همچنین صد دینار به وی داد تا خرج سفرش کند. (همان)

و) در نبرد صفین آمده است: حضرت علی (علیه السلام) گروهی را فرستاد تا عناصر و نیروهای معاویه را بازداشت کنند، معاویه تا این خبر را شنید ضحاک بن قیس فهری را با گروهی به سراغ آنان فرستاد تا آن‌ها را از بین ببرند، پس جاسوسان حضرت (علیه السلام) برگشتند و اخباری را که اتفاق افتاده بود برای ایشان به تفصیل گزارش دادند. (همان)

ز) به همراه معاویه مردی بود حمیری به نام حصین بن مالک که در دستگاه معاویه آمد

و شد داشت... او به حضرت (علیه السلام) از طریق نامه نگاری و مکاتبه کارهای زشت و خلاف شئون را گزارش می‌داد.. (سیره حفاظتی و اطلاعاتی امامان: پژوهشکده تحقیقات اسلامی ۱۳۹۱ قم)

ح) امیرالمؤمنین (علیه السلام) در سفارش خود به زیاد بن نضر و شریح بن هانی به هنگامی که آن‌ها را به عنوان فرماندهان تیم اطلاعاتی خود به صفین فرستاد، چنین فرمود: اما خبرهایی از شما هر روز به وسیله پیکری که با شما فرستاده بودم به دست من می‌رسد.... (همان)

ط) امیرالمؤمنین (علیه السلام) در نامه‌ای که به یکی از کارگزاران خود می‌نویسد در زمانی که ابن راشد و یارانش از کوفه گریخته بودند می‌فرماید: این نامه‌ای است از بنده خدا امیرالمؤمنین علی (علیه السلام) به کسی که نام من خطاب به او است (یعنی کارگزار من)... اما بعد، عده‌ای از افراد و نیروهای ما که از زیردستان و تابعین حکومت ما بودند، از آنجا گریخته‌اند و به گمان می‌رسد که به سمت شهر بصره رفته باشند، پس درباره آن‌ها از شهروندان خود تحقیق و پرسش به عمل آور و برای دستگیری آن‌ها به تمام نواحی و بخش‌های تحت قلمرو حکومت خود جاسوسانی را گسیل بدار...» از این نامه برمی‌آید که وظیفه کارگزاران حکومتی این است که از اخبار تمامی عملیات و حرکات‌های سیاسی و نظامی افراد در حیطه مسئولیت خویش باخبر باشند. (سیره حفاظتی و اطلاعاتی امامان: پژوهشکده تحقیقات اسلامی ۱۳۹۱ قم و سایت اینترنتی گروه فرهنگی حوزه و عترت باشگاه خبرنگاران جوان ۱۳۹۹ و امام علی و امنیت ملی، لنگرودی حسن ۱۳۷۹)

ی) امام علیه السلام به عامل خود ابی بن کعب نوشت: جانشینی برای انجام دادن کارهایت بگمار و همراه عده‌ای از یاران از شهر خارج شو و در نواحی عراق از محل کارمندان و ماموران من پرس و جو و از روش کاری آنان بازرسی نما. (نهج السعاده فی مستدرک نهج البلاغه، محمودی محمد باقر، ۱۹۶۸م ج ۵ نجف)

۵- بکارگیری عامل، نفوذی و ماموران اطلاعاتی

تمام دلایل و ادله نقلی و عقلی که در ابتدای بحث در مورد جواز فعالیت‌های اطلاعاتی گفته شد، در این مورد بکارگیری عامل و مامور اطلاعاتی نیز صادق است. لذا

قطعاً امام به عنوان قرآن ناطق و فقه بین، با در نظر گرفتن مصلحت و به جهت حفظ حکومت با قواعد فقهی که گفته شد، مبادرت به بکارگیری عامل و نفوذی و مامور اطلاعاتی نمودند که در ذیل نمونه هایی وجود دارد که نشان دهنده جواز این اقدام اطلاعاتی است:

الف) در فراز های دیگری از عهدنامه به مالک اشتر می فرمایند: مامورانی امین و حقگو میان مردم بگمار تا از حسن خدمت ماموران و کارمندان برای تو خبر بیاورند تا مطمئن باشی تو از حسن خدمت آنها خبر داری و قدردان آنها هستی. (نهج البلاغه، دشتی محمد ۱۳۹۵ قم)

ب) در جای دیگری می فرمایند: سپس در وضع منشیان و کارمندان دقت کن و کارهایت را به بهترین آنها بسپار و نامه های سری و طرح های مخفی خود را در اختیار کسانی بگذار که دارای اساسی ترین اصول اخلاقی باشد. از کسانی که موقعیت و مقام آنها را مغرور و مست نسازد که در حضور بزرگان و سران مردم با تو مخالفت و گستاخی کنند و در اثر غفلت در رساندن نامه های کارمندان به تو و گرفتن جواب های صحیحش از تو کوتاهی نمایند.... (همان)

ج) هشتم بن اسود از هواداران عثمان بود. همسر وی از دوستان او اما علی بود و اخبار دربار معاویه را می نوشت و به گردن اسب می بست و نزد امام روانه می کرد. بعد از جریان حکمیت معاویه روزی از او پرسید آیا درست است که زن تو اخبار ما را در افسارهای اسبان می نوشته و به علی می فروخته است؟ گفت: آری. (الغارات: ثقفی ابراهیم بن محمد ترجمه کمره ای محمدباقر ۱۳۷۴ تهران و سایت اینترنتی گروه فرهنگی حوزه و عترت باشگاه خبرنگاران جوان ۱۳۹۹)

د) نقل شده در سپاه معاویه مردی از قبیله حمیر بود که او را حصین بن مالک می نامیدند. او با امام علی مکاتبه می کرد و اسرار معاویه را برایش می نوشت. (الفتوح: ابن اعثم کوفی محمدبن علی ترجمه: مستوفی هروی محمدبن احمد ج ۳ تهران)

۶- بکارگیری جاسوس (جاسوسی)

یکی از مهمترین اقدامات اطلاعاتی و امنیتی برای مقابله با دشمن، آگاه بودن از اقدامات و امکانات آنان است. در زمان خلافت امام همواره افرادی از طرف آن حضرت به صورت مخفیانه برای خبرگیری از دشمن به نقاط مختلف فرستاده می شد که اخبار دشمن و تصمیمات آن ها را برای امام گزارش می کردند. (سیره امنیتی و اطلاعاتی امام علی: اکبری اسدالله ۱۳۸۹ تهران)

یکی از ارکان اصلی هر تشکیلات اطلاعاتی وجود سازمان جاسوسی است. هیچ حکومتی بی جاسوس نبوده است و از زمان قدیم تا به امروز حکومت ها سازمان جاسوسی داشته اند. پیامبر و امام هم اگر حاکمیت داشته باشند چنین است. این یک مساله روشن عقلی است و اگر کسی حاکم باشد و جاسوس نداشته باشد حکومتش سست خواهد بود. پیامبر در جنگ خندق با جاسوسی میان دشمنان تفرقه ایجاد کرد و از بزرگترین خطر نجات یافت. امامان هم چنین هستند. امامان هم ماموران اطلاعاتی داشتند و آنان اخبار کشور اسلامی را به او گزارش می دادند. حضرت علی علیه السلام بر خاورمیانه حکومت داشت. امکان ندارد حکومت به این گستردگی بدون سازمان اطلاعاتی باشد. در نامه امام به مالک اشتر آمده است که از افراد درستکار و وفادار جاسوسانی انتخاب کن که این کار باعث آرامش مردم و جریان خوب امور است. (نهج البلاغه، دشتی محمد ۱۳۹۵ قم)

الف) امام علی (ع)، برای پیروزی حکومت اسلامی و عدم نفوذ کفار و منافقان، با ارسال جاسوسان به میان آنها، از نقشه‌های دشمنان مطلع می شدند، و از طرفی، با رعایت اصول حفاظتی، اجازه لو رفتن اخبار حکومت اسلامی را نمی دادند. دستیابی به اطلاعات دشمن و جمع آوری اخبار از آنان به ویژه در زمان جنگ از روش‌های آن حضرت بوده است. در جنگ صفین حضرت امیر (علیه السلام)، به منظور جلوگیری از دستیابی معاویه به اخبار و اطلاعات، گروهی را روانه کرد. معاویه نیز گروهی را به فرماندهی ضحاک بن قیس فهری به سمت گروه حضرت امیر (علیه السلام) فرستاد و گروه امیر (علیه السلام) را از بین بردند. جاسوسان حضرت خبر واقعه را برای حضرت (علیه السلام) آوردند. پیغمبر اکرم (ص) به اسامه فرزند زید، هنگامی که او را به عنوان فرمانده لشکر به جنگ با رومیان فرستاد، چنین

فرمود: «جاسوسان و طلایه خود را جلوتر از خود و لشکرت بفرست.» هم‌چنین در نامه امیرالمؤمنین(ع) به شریح فرزند هانی و زیاد نضر چنین آمده است: «پس وقتی که از سرزمین خود بیرون رفتید، پس از راهنمایی کردن طلایه و پیش گامان لشکر خود، مراقب علف زارها و بوته زارها، درختان و چیزهایی که در هر طرف برای مخفی شدن دیگران وجود دارد، باشید.» (سایت اینترنتی باشگاه خبرنگاران جوان ۱۳۹۹ و سیره حفاظتی و اطلاعاتی امامان: پژوهشکده تحقیقات اسلامی ۱۳۹۱ قم)

ب) گماردن جاسوس به شکل‌های مختلف در سرزمین دشمن و جمع‌آوری اخبار از آنان برای دریافت نقاط ضعف و قوت آنان یکی از روش‌های آن حضرت بوده است. در نامه حضرت امیر(ع) به قثم بن عباس کارگزار خود در مکه آمده است: "اما بعد جاسوس من در مغرب به من نوشته است که دسته‌ای از شامیان را برای روزهای حج حج روان داشته اند مردمی کودل که گوش‌هایشان در شنیدن سخن حق ناشناست و دیده‌هایشان در دیدن آن نابینا. کسانی که حق را از راه باطل می‌جویند و با فرمانبرداری آفریده راه نافرمانی آفریننده را می‌پویند به نام دین سود دنیا را می‌برند و این جهان را به بهای پاداش جهان نیکان و پارسیان می‌خرند و هرگز جز نیکوکار کسی به نیکی نرسند و جز به کردار کیفر بدکرداری نینند." (همان)

ج) امام علی علیه السلام با توجه به گزارش اطلاعاتی مخبر خود به وی دستور داد که مراقبت‌ها را بیشتر کند. (نهج البلاغه: ترجمه فیض الاسلام علینقی ۱۳۶۵ تهران) این بیان امام علی(ع) حاکی از آن است که جاسوس آن حضرت در شام ماندگار است تا هرگونه حرکت سیاسی و نظامی حاکم (معاویه) را گزارش کند.

د) بعد از جنگ صفین، حرّیت بن راشد ناجی و سی‌تن از یارانش که در این جنگ همراه حضرت بودند سر از فرمان امام برتافتند و متواری شدند. حضرت در نامه‌ای به کارگزارانش در شهرهای مختلف نوشتند: گروهی از مردم با ما بیعت نموده و فرار کرده اند. از ساکنان شهر خویش درباره آنان پیرس و در هر ناحیه از سرزمینت جاسوسانی بر آنان بگمار. آنگاه هر خبری از آنان به دست آوردی برای من بنویس. (فقه و احکام اطلاعاتی:

کریمی خوشحال علی ۱۳۹۹ قم)

۷- شناسایی جاسوس (ضد جاسوسی)

اصبغ بن نباته می‌گوید: با حضرت علی نماز صبح می‌خواندیم در این هنگام مسافری آمد حضرت پرسید: از کجا می‌آیی؟ گفت از شام. حضرت فرمود بگو و گرنه خودم می‌گویم که برای چه آمده‌ای. پاسخ داد خودت بگو. امام فرمود: معاویه در فلان روز اعلام کرده هر که علی را بکشد ده هزار دینار پاداش دارد... تو مردی از حمیر هستی نظرت درباره ماموریت چیست؟! او پاسخ داد این کار را نمی‌کنم. حضرت به قبر فرمود: توشه و نفقه این مرد را فراهم و مرکبش را مجهز کن. (المناقب: ابن شهر آشوب ترجمه: آیت الله زاده مرعشی نجفی محمدجواد ۱۳۷۹ ق، ج ۲ قم)

گرچه احتمال دارد خبر حضرت به آن مرد شامی مبنی بر هدف سفرش از معجزات ایشان باشد ولی دلالت دارد امام علیه السلام دائم در رصد جاسوسان معاویه بوده است. حفاظت از شخصیت‌ها و بازجویی نیز از این روایت قابل استفاده می‌باشد. (سیره حفاظتی و اطلاعاتی امامان: پژوهشکده تحقیقات اسلامی ۱۳۹۱ قم)

۸- تعقیب و مراقبت براندازان

خریت بن راشد ناجی بعد از جنگ صفین و جریان حکمیت از امام علی کناره گرفت و گروهی را همراه خود ساخت و به مخالفت با آن حضرت پرداخت. امام علیه السلام برای جلوگیری از فتنه‌انگیزی او اقداماتی انجام داد که برخی از آنها جنبه اطلاعاتی داشت از جمله:

طی بخشنامه‌ای به کارگزاران خود نوشت که جاسوس و دیده بان بگذارند و از مسیر و حرکت او آگاه شده و گزارش نمایند.

یکی از یاران خود بنام زیاد بن خصفه را همراه گروهی در تعقیب او تا محل دیر ابوموسی فرستاد. سپس بعد از اطلاع از مسیر خریت در پی گزارش‌های رسیده به زیاد بن خصفه دستور داد که در جستجوی او باشد زیرا خبر رسیده است که خریت به سوی آبادی نفر رفته است.

بعد از درگیری زیاد بن خصفه با خریت و یارانش و فرار آنها به سوی اهواز امیرالمومنین معقل بن قیس را برای تعقیب او فرستاد که این بار نیز خریت بع از شکست به سوی خلیج

فارس فرار کرد. معقل جریان را برای حضرت گزارش کرد و حضرت نیز طی نامه ای از او خواست در جستجوی او باشد. (همان)

۹- بررسی گزارشات اطلاعاتی

ظاهراً ماموران اطلاعاتی حضرت گزارشاتی به امام ارائه داده بودند و ایشان دستور تحقیق و بازرسی را در این مورد و بر اساس حسن ظن قرار داد و در نامه ای به مصقله بن هبیره می نویسد: گزارشی از تو به من رسیده که برای من گران و سخت آمد که تصدیق کنم... قسم به خدایی که دانه را شکافته و انسان را آفریده حتماً تفتیش کاملی خواهم کرد و اگر آن گزارش درست باشد خواهی دید که نزد من چقدر زبون هستی. (نهج السعادة فی مستدرک نهج البلاغه، محمودی محمد باقر، ۱۹۶۸م ج ۵ نجف)

۱۰- کنترل امنیتی مخالفان

الف) عیزار بن اخنس یکی از مردم بنی سدوس بر عقیده خوارج بود. پیرامون وی از حضرت پرسیدند و امام پاسخ داد خوش حلال نیست ولی او را محبوس می داریم. عدی بن حاتم گفت یا علی او را به من واگذار. امام نیز او را به عدی سپرد. به نظر می رسد این ماجرا پس از جنگ نهروان و فروپاشی خوارج بوده است زیرا تنها در این حالت است که کشتن آنان جایز نیست. حضرت پذیرفت که بجای زندانی کردن، تحت کنترل یکی از اصحاب زندگی کند. (تاریخ طبری: طبری محمد بن جریر مترجم پاینده ابوالقاسم ۱۳۹۴ ج ۶ تهران و سیره حفاظتی و اطلاعاتی امامان: پژوهشکده تحقیقات اسلامی ۱۳۹۱ قم)

در ماجرای عملیات ویژه قتل کعب بن اشرف یهودی، عاملان این عملیات، خود را هم فکر و هم نظر کعب نشان دادند و با پوشش خریدار خرما و مواد غذایی دیگر به او نزدیک شده و پس از اینکه اعتماد او را به طور کامل جلب نمودند، در فرصتی مناسب دشمن خدا را به قتل رساندند. حضرت علی (علیه السلام) به یکی از طرفدارانش به نام خفاف بن عبدالله که از فصاحت کلام ویژه ای برخوردار بود تا با پوشش صله رحم و دیدار با پسر عمویش که در شام اقامت داشت برود و با توانمندی که در شاعری داشت، به مجلس معاویه نفوذ کرده و با خواندن اشعاری در وصف دلاوری های علی (علیه السلام)، روحیه

لشکریان معاویه را در هم شکست.

۱۱- عملیات روانی

امیرالمؤمنین پیش از آنکه کار به جنگ برسد از هر نیرویی برای بیدار کردن مردم شام و بازداشتن معاویه از تمرد و سرکشی بهره جست از جمله خفاف بن عبدالله را که دارای طبع شعر و زبان گویایی بود نزد معاویه فرستاد. او پس از ورود به شام پسرعموی خود حابس بن سعد رئیس طایفه "طی" را نیز با خود همراه کرد. هر دو نزد معاویه رفتند و مشروح جریان قتل عثمان را برای او بازگفتند. خفاف پس از آن، ماجرای روی آوردن مردم برای بیعت با حضرت امیر و حرکت آن حضرت به سوی بصره و کوفه را شرح داد و اضافه کرد بصره هم اکنون در دست با کفایت اوست و در کوفه تمام طبقات مردم با حالت اشتیاق به سویش شتافتند. و وقتی من از او جدا شدم هدفی جز شام نداشت. (وقعه صفین: نصر بن مزاحم ۱۳۸۲ ق قم مترجم: اتابکی پرویز)

معاویه با شنیدن این عبارات دچار حالت ترس و وحشت شد و در نظر اطرافیان شکست خورد ناچار به حابس گفت گمان می‌کنم این مرد جاسوس علی است او را از خودت دور کن مبادا اهل شام را فاسد کند. عامل‌گیری و نفوذ از این روایت استفاده می‌شود. (سیره حفاظتی و اطلاعاتی امامان: پژوهشکده تحقیقات اسلامی ۱۳۹۱ قم)

۱۲- نظارت بر مأمورین و مسئولین دولتی

الف) در دستور حضرت علی (علیه السلام) به مالک اشتر می‌بینیم: (نهج البلاغه، دشتی محمد ۱۳۹۵ قم)

بازرسان مخفی راستگو را به نزد مردم بفرست تا در پنهانی و به طور مخفیانه درباره آنان نظارت و بازرسی کنند. این کار به جهت انگیزه دادن به آنان است تا در مسوولیت خود به خوبی رعایت امانت کرده و با زیردستان خود به نرمی رفتار کنند. حضرت علی (علیه السلام) کسب خبر از کارگزاران را برای حفظ خود آنان از لغزش‌ها، امری لازم برمی‌شمارد. همچنین از نامه‌های حضرت علی (علیه السلام) بر می‌آید که حضرت (علیه السلام) کارگزاران خود را به نحو شایسته‌ای کنترل می‌کرده است، تا جایی که مهمانی‌ها،

خرید و فروش‌های آنان در بازار، استفاده از نوع لباس، آمد و شده‌ها و نشست و برخاست‌های آنان را کنترل می‌کرده است. نامه ایشان به اشعث بن قیس، کارگزار ایشان در آذربایجان، نامه ایشان به نعمان عجلان، کارگزار وی در بحرین، نامه به عبدالله بن عباس، کارگزار ایشان در بصره و نامه ایشان به عثمان بن حنیف انصاری در بصره و... همه نشان از زیرکی و احاطه اطلاعاتی حضرت درباره کارگزاران است. نامه ایشان به عثمان بن حنیف در بصره نشان از احاطه کامل اطلاعاتی آن بزرگوار بر کارگزار خویش دارد:

"اما پس از حمد و درود بر پیامبر اسلام (صلی الله علیه و آله و سلم) ای پسر حنیف، به من خبر رسیده است که یکی از جوانان بصره تو را به طعام دعوت کرده است و به سوی آن شتابان و با عجله رفته‌ای و خورش رنگارنگ گوارا و لذیذ برای تو آورده‌اند، پس بنگر به آن غذایی که دندان‌هایت را بر آن فشرده‌ای و آن را می‌جوی و..."

همچنان که در تاریخ آمده، اهمیت حفظ بیت‌المال از سوی حضرت علی (علیه السلام) بیش از هر چیزی بوده است. حضرت علی (علیه السلام) در یکی از نامه‌های عبرت‌آمیز خود به مصقله فرزند هبیره، کارگزار ایشان در ناحیه خرّه می‌نویسند: "اما بعد درباره کار تو به من خبر داده‌اند و برای من بسیار سنگین و گران است که باور کنم تو بیت‌المال مسلمین را میان مردم تقسیم کرده و از بیت‌المال به چاپلوسان و دروغ‌گویان از جمله شاعران بخشیده‌ای، قسم به کسی که دانه را در زمین شکافت و جانداران را آفرید من در ارتباط به این موضوع بررسی کامل را به عمل خواهم آورد و راجع به آن تحقیق خواهم کرد. و چنانچه این موضوع حقیقت داشته باشد، مطمئن باش که تو را به خاک ذلت خواهم نشانند" (سایت اینترنتی گروه فرهنگی، حوزه قرآن و عترت باشگاه خبرنگاران جوان ۱۳۹۹)

۱۳- تقیه و انکار

یکی از سیره‌های برجسته امام علی در راستای آگاه‌سازی حفاظتی شیعیان توصیه به کتمان و تقیه بود بقیه به معنای تلاش پنهانی و انجام وظیفه در پوشش امر دیگری است حضرت در این باره می‌فرمایند نیست دینی برای کسی که تقیه از برای او نباشد. (شرح آقا جمال الدین خوانساری بر غررالحکم: خوانساری جمال الدین محمد ۱۳۶۶ ج ۶ تهران)

نتیجه‌گیری

سیره معصومین (ع)، به‌ویژه امام علی (ع)، الگویی جامع و کامل برای هدایت حکومت‌های اسلامی در تمام دوران‌ها است. اصول حکمرانی امام علی (ع) بر پایه ارزش‌های اسلامی، اخلاقی و شرعی شکل گرفته است و تدابیر امنیتی و اطلاعاتی یکی از بخش‌های اساسی آن بوده‌اند. این تدابیر شامل جمع‌آوری اطلاعات، جاسوسی، ضدجاسوسی، حفاظت فیزیکی، ارزیابی اخبار و نظارت بر مسئولین حکومتی است که همگی در سیره حکومتی امام علی (ع) به چشم می‌خورند. اهمیت و جایگاه این اقدامات در حفظ امنیت داخلی و خارجی جامعه اسلامی از نکات برجسته سیره امام است.

تمسک به سیره اهل بیت (ع) در قرآن و روایات دارای اطلاق است، به‌گونه‌ای که حجیت آن به زمان خاصی محدود نمی‌شود. این بدان معناست که آموزه‌های آنان، از جمله امام علی (ع)، برای تمام دوران‌ها قابل استفاده و بهره‌برداری هستند. برخی از روایات حتی به صراحت بر فرامکانی و فرازمانی بودن سیره اهل بیت (ع) تأکید دارند، که نشان‌دهنده این است که اصول و قواعد سیره ایشان می‌توانند در هر زمانی کاربرد داشته باشند.

عقل نیز بر این نکته دلالت دارد که اصول حاکم بر زندگی انسان‌ها مشترک هستند و زمان و مکان تأثیری در تغییر این اصول ندارد. عدالت، امنیت، اخلاق، و حفظ جامعه از تهدیدات، از جمله نیازهای بنیادینی هستند که همواره در طول تاریخ بشر وجود داشته‌اند. از این رو، تدابیری که امام علی (ع) برای مدیریت جامعه اسلامی به کار گرفت، امروز نیز در هر جامعه اسلامی به‌عنوان اصولی عقلانی و کاربردی قابل استفاده است.

سیره اهل بیت (ع) بر پایه فطرت انسانی بنا شده است و فطرت انسان نیز در هر زمان و مکانی ثابت است. اصولی همچون عدالت، انصاف، اخلاق و امنیت، به‌طور فطری در ذات انسان‌ها جای دارند و زمان و مکان نمی‌توانند این اصول فطری را تغییر دهند. از این رو، تدابیر امنیتی و اطلاعاتی امام علی (ع) نه تنها بر اساس شرایط زمانی خاص، بلکه بر اساس اصول فطری و الهی پایه‌ریزی شده‌اند که برای هر جامعه و در هر زمان قابل پیاده‌سازی هستند.

اقدامات اطلاعاتی و ضد اطلاعاتی امام علی (ع)، از جمله جمع آوری اطلاعات، جاسوسی از دشمنان، نظارت دقیق بر مسئولین حکومتی و حفاظت فیزیکی از جامعه اسلامی، نشان از نیاز مبرم حکومت اسلامی به یک سیستم اطلاعاتی کارآمد دارد. این سیستم اطلاعاتی باید نه تنها در جهت حفظ امنیت ملی، بلکه در راستای حفظ ارزش‌های اسلامی عمل کند. امام علی (ع) به عنوان یک حاکم اسلامی، اهمیت ویژه‌ای به اشراف اطلاعاتی بر دشمنان داخلی و خارجی می‌داد و درک عمیقی از ضرورت این امر برای بقای حکومت اسلامی داشت.

امام علی (ع) بارها به اهمیت هوشیاری اطلاعاتی در مدیریت جامعه اسلامی تأکید کرده و فقدان آن را یکی از بزرگ‌ترین تهدیدها برای بقای حاکمیت اسلامی دانسته است. ایشان در این رابطه می‌فرمایند: "آن کس که از هوشیاری اطلاعاتی بی‌بهره باشد، نگهبانان و سپاهیان برایش مفید نخواهند بود." این بیان نشان می‌دهد که وجود یک سیستم اطلاعاتی هوشیار و کارآمد، پایه‌ای‌ترین نیاز هر حکومتی است که بدون آن، حتی بزرگ‌ترین قدرت‌های نظامی نیز نمی‌توانند از جامعه محافظت کنند.

سیره امام علی (ع) الگویی جامع برای حکومت‌های اسلامی در تمامی دوران‌ها است. تدابیر امنیتی و اطلاعاتی که امام علی (ع) در حکومت خود به کار گرفت، بر اساس اصول فقهی و اخلاقی اسلامی شکل گرفته و بر لزوم داشتن سیستم اطلاعاتی کارآمد تأکید دارد. این الگوها و آموزه‌ها همچنان در نظام‌های حکومتی اسلامی امروز، از جمله جمهوری اسلامی ایران، مورد استفاده قرار می‌گیرند و برای حفظ امنیت پایدار و اقتدار جامعه اسلامی حیاتی هستند.

فهرست منابع

قرآن کریم

۱. دشتی محمد (۱۳۹۵) نهج البلاغه، قم
۲. ترجمه فیض الاسلام علینقی (۱۳۶۵) نهج البلاغه: تهران
۳. مصطفوی سیدحسن (۱۳۶۸)، التحقیق فی کلمات القرآن الکریم، ج ۹ تهران
۴. بیانات امام خامنه ای در آغاز درس خارج فقه ۷۰/۶/۳۱
۵. اکبری اسدالله (۱۳۸۹) سیره امنیتی و اطلاعاتی امام علی، تهران
۶. مفهوم شناسی و بایسته های فقه اطلاعاتی: دانشگاه اطلاعات و امنیت ملی (۱۳۹۸) تهران
۷. کریمی خوشحال علی (۱۳۹۹) فقه و احکام اطلاعاتی، قم
۸. مصباح یزدی محمد تقی (۱۳۸۳)، آموزش عقائد، ج ۲ تهران
۹. علامه مظفر (۱۴۲۳ق) اصول الفقه: ج ۲ قم
۱۰. پژوهشکده تحقیقات اسلامی (۱۳۹۱) سیره حفاظتی و اطلاعاتی امامان: قم
۱۱. جعفریان رسول (۱۳۸۷) حیات فکری و سیاسی ائمه: قم
۱۲. میانجی علی احمدی (۱۳۷۴) لزوم وزارت اطلاعات در حکومت اسلامی: قم
۱۳. منتظری حسینعلی (۱۳۷۴) دراسات فی ولایت الفقیه و فقه الدولت اسلامی: ج ۲ قم
۱۴. آیتی محمدابراهیم (۱۳۹۱) تاریخ پیامبر اسلام: تهران
۱۵. تمیمی آمدی عبد الواحد بن محمد (۱۴۱۰ق) غررالحکم: قم
۱۶. ابن ابی الحدید (۱۳۸۳) شرح نهج البلاغه: ج ۲۰ قم
۱۷. قاضی ابی یوسف یعقوب بن ابراهیم (۱۳۹۹ ق) الخراج: بیروت
۱۸. مجلسی محمدباقر (۱۳۸۴)، بحار الأنوار، ج ۳۳ قم
۱۹. سلیم بن قیس الهمدانی (۱۴۰۵ ق) اسرار آل محمد: ج ۲ بصره
۲۰. احمدی میانجی علی (۱۴۲۶ق) مکاتیب الائمة: ج ۲ قم
۲۱. طبری محمد بن جریر مترجم پاینده ابوالقاسم (۱۳۹۴) تاریخ طبری: ج ۵ و ۶ تهران
۲۲. سایت اینترنتی گروه فرهنگی حوزه و عترة باشگاه خبرنگاران جوان (۱۳۹۹)

۲۳. لنگرودی حسن (۱۳۷۹) امام علی و امنیت ملی.
۲۴. محمودی محمد باقر، (۱۹۶۸م) نهج السعادة فی مستدرک نهج البلاغه، ج ۵ نجف
۲۵. ثقفی ابراهیم بن محمد ترجمه کمره ای محمدباقر (۱۳۷۴) الغارات: تهران
۲۶. ابن اعثم کوفی محمدبن علی ترجمه: مستوفی هروی محمدبن احمد، الفتوح: ج ۳ تهران
۲۷. ابن شهر آشوب ترجمه: آیت الله زاده مرعشی نجفی محمدجواد (۱۳۷۹ ق)، المناقب: ج ۲ قم
۲۸. نصر بن مزاحم (۱۳۸۲ ق) وقعه صفین: قم مترجم: اتابکی پرویز
۲۹. خوانساری جمال الدین محمد (۱۳۶۶) شرح آقا جمال الدین خوانساری بر غررالحکم: ج ۶ تهران
۳۰. غفوری محمدرضا (۱۳۹۸) اهداف فقه اطلاعات: تهران
۳۱. دانشگاه اطلاعات و امنیت ملی (۱۳۹۸) روش شناسی فقه اطلاعاتی: تهران
۳۲. (۱۳۶۲) قانون تاسیس وزارت اطلاعات: تهران
۳۳. تمیمی آمدی عبدالواحد بن محمد ترجمه: درایتی مصطفی (۱۳۸۱) تصنیف غررالحکم: قم.